

Jurij Perovšek

Slovenci in država SHS leta 1918

(Predavanje v Zgodovinskem društvu Ljubljana, 4. februarja 1999.)

Po prelomu državnopravnih vezi s habsburško monarhijo je, pred oblikovanjem Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) leta 1918, večina slovenskega naroda živela v kratek čas obstoječi Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). Ta država ima v razvoju slovenskih narodnoemancipacijskih teženj pomembno mesto, kajti v njej so Slovenci prvič v svoji narodni zgodovini dokazali sposobnost za lastno državno organiziranost.

Država SHS je bila državna skupnost, ki so jo ustanovili habsburški Jugoslovani ob državni odcepitvi od Avstro-ogrske monarhije 29. oktobra 1918.¹ Obstajala je do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino SHS. Država SHS je ob svojem nastanku obsegala Slovenijo (brez Prekmurja), Hrvaško z Istro in Dalmacijo (a brez Medjimurja) ter Bosno in Hercegovino. Pred zedinjenjem s Kraljevino Srbijo – tej sta se 25. oziroma 26. novembra 1918 priključili tudi Vojvodina in Črna gora – pa se je dejanski ozemeljski obseg Države SHS zmanjšal. V prvi polovici novembra 1918 je namreč, skladno z znanim Londonskim sporazumom iz leta 1915, vojska Kraljevine Italije pričela zasedati slovensko Primorje, Istro, kvarnerska otoka Cres in Lošinj, severno Dalmacijo in dalmatinske otoke. Državi SHS je kot predsednik Narodnega Vijeća SHS v Zagrebu (Narodno Vijeće), najvišjega organa oblasti v Državi SHS, načeloval tedanji vodilni slovenski politik, prvak Vseslovenske ljudske stranke (VLS), dr. Anton Korošec.

V Državi SHS, ki je bila ob Kraljevini Srbiji druga država-predhodnica 1. decembra 1918 ustanovljene Kraljevine SHS, so Slovenci za kratek čas zaživel kot politično samostojen narod, ki je dosegel svojo lastno nacionalno državnost. Pri tem je treba opozoriti, da je Država SHS, ki je predstavljala politični okvir tedanje slovenske narodnopolitične osamosvojitve, uresničevala vsa počela, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav. Imela je svoje državno ozemlje, ki je nastalo potem, ko so jugoslovanske dežele prekinile državnopravne vezi z Avstrijo in Ogrsko. Prav tako je imela svoje prebivalstvo, saj je z 29. oktobrom 1918 prebivalstvo jugoslovanskih dežel iz Avstro-Ogrske pripadalo novi Državi SHS. Država SHS je imela tudi svojo lastno organizirano oblast, kajti v jugoslovanskih deželah bivše monarhije po njihovi državni odcepitvi vodilni organi Avstro-Ogrske niso več izvrševali suverene oblasti, pač pa so jo posamezne pokrajinske (narodne) vlade, na ravni celotne države pa zagrebško Narodno Vijeće, ki je bilo v Državi SHS najvišja, navzven pa neodvisna in torej suverena državna oblast. Poleg tega je imela Država SHS tudi zunanje odnose z drugimi državami, s tem pa je uresničevala še zadnjo ob zahtev, ki po mednarodnem pravu pogojujejo nastanek in obstoj držav.

Na tem mestu moramo opozoriti, da je Država SHS dokazala sposobnost imeti zunanje odnose z drugimi državami ne glede na to, da mednarodno ni bila priznana. Najprej velja

¹ O tem glej Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, Ljubljana 1998, str. 48–54. – Navajam: Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918.

opozoriti, da so zavezniške vlade – kljub temu, da niso priznale Države SHS kot države po mednarodnem pravu – vseeno »vzele na znanje državnopravno spremembo, ki je na jugu Avstro-Ogrske nastala 29. oktobra 1918«.² Tako je glavni zavezniški poveljnik na solunski fronti francoski general Louis Franchet d'Esperéy v posebnem telegramu 6. novembra 1918 Narodnemu Vijeću sporočil, da zavezniške vojaške sile na vzhodu »z navdušenjem pozdravljajo jugoslovansko Narodno vijeće v Zagrebu in Ljubljani kot tudi novo kopensko in pomorsko jugoslovansko oboroženo silo.«³ Poleg tega je tudi zadnji vladar habsburške monarhije Karel I. dan po nastanku Države SHS, 30. oktobra 1918, ukazal, da je treba »jugoslovanskemu Narodnemu Vijeću v Zagrebu« predati avstro-ogrsko vojno mornarico.⁴ Gledanje Karla I. Habsburškega na Državo SHS je razkrivala tudi izjava poveljnika 1. Soške armade nekdanje avstro-ogrške vojske generallajtanta barona Wenzla Wurma na sestanku, ki ga je 5. novembra 1918 imel z njim predsednik Narodne vlade SHS v Ljubljani (Narodna vlada) Josip vitez Pogačnik. Na tem sestanku je W. Wurm dejal, »da pripozna suverenost proste jugoslov. države, katero je priznalo tudi Nj. Veličanstvo,« in da je »pripravljen priti tudi sam (tj. Wurm) k vladi in to ponoviti.«⁵

Državnopravno spremembo in suvereno oblast Narodnega Vijeća na južnoslovanskem ozemlju, ki je bilo do 29. oktobra 1918 vključeno v avstro-ogrski državni okvir, je v tistem času priznala še vrsta drugih političnih in diplomatskih dejavnikov. Tako so konec oktobra in v novembru 1918 na zagrebško Narodno Vijeće svoje pozdrave, prošnje in obvestila naslovili madžarski Narodni svet, predsednik poljske vlade, dunajski apostolski nuncij kot starešina tamkajšnjega diplomatskega zbora, državni tajnik za zunanje zadeve Nemške Avstrije dr. Otto Bauer, ameriško poslanstvo iz Berna, romunski Narodni svet, danski ministrski predsednik, nizozemska kraljevska vlada in bavarsko poslanstvo na Dunaju.⁶ Poleg tega se je v diplomatskem vrhu Ruske sovjetske federativne socialistične republike uveljavilo stališče o suverenosti zagrebškega Narodnega Vijeća. Takratni ljudski komisar za zunanje zadeve Georgij Vasiljevič Čičerin je namreč v času obstoja Države SHS podpisal dokument, namenjen Narodnemu Vijeću v Zagrebu, v katerem je »sovjetska vlada (...) želela neposredna pogajanja z Jugoslovanskim narodnim večem, da bi tako določili pogoje za vrnitev v domovino vseh Jugoslovancev, ki bi hoteli domov v dežele pod oblastjo Jugoslovanskega narodnega veća s sedežem v Zagrebu.«⁷

To, da so različni tuji politični in diplomatski dejavniki priznavali državnopravno spremembo v južnoslovanskih deželah habsburške monarhije, Narodno Vijeće v Zagrebu pa kot nosilca oblasti na tem ozemlju, pa ni bil edini način, na katerega se je Država SHS udeleževala takratnega mednarodnega življenja. Država SHS je namreč vzpostavila tudi zunanje odnose s Poljsko, Madžarsko, Češkoslovaško, Nemško Avstrijo in Kraljevino Srbijo. Ob tem velja posebej poudariti, da so Državo SHS individualno mednarodno priznale Nemška Avstrija, Kraljevina Srbija in Madžarska demokratična republika. Tako je izvršni odbor začasne Narodne skupščine za Nemško Avstrijo 30. oktobra 1918 v posebni noti naznanil predsedniku ZDA Woodrowu Wilsonu ustanovitev nemškoavstrijske države in

² Ferdo Čulinović: Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka, Zagreb 1953, str. 345.

³ Franše d'Epere – Narodnom Vijeću. Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I. – 20. XII. 1918). Priredili dr. Dragoslav Janković i dr. Bogdan Krizman, tom II, Beograd 1964, str. 490. – Dalje: Građa II.

⁴ Ferdo Čulinović: Državnopravni razvitak Jugoslavije, Zagreb 1963, str. 139.

⁵ Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 5. novembra 1918. Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919. Za objavo pripravil Peter Ribnikar, Ljubljana 1998, str. 75. – Dalje: Sejni zapisniki I.

⁶ Perovšek, Slovenska osamosvojitev 1918, str. 69–70.

⁷ France Klopčič: Kritično o slovenskem zgodovinspisju, Ljubljana 1977, str. 281.

priznal Češkoslovaško in Jugoslavijo »kot popolnoma neodvisni državi«.⁸ Poleg tega je 8. novembra 1918, na znani ženevski konferenci o jugoslovanskem zedinjenju, v imenu srbske kraljevske vlade njen predsednik in minister za zunanje zadeve Nikola Pašić priznal zagrebško Narodno Vijeće »kot reprezentanta in vlado« Slovencev, Hrvatov in Srbov iz nekdanje monarhije.⁹ Kot je opozoril dober poznavalec problematike jugoslovanske državne združitve leta 1918 dr. Momčilo Zečević pa je »srbska vlada objektivno s priznanjem Narodnega veća SHS priznala tudi novo Državo SHS.«¹⁰ Tako oceno potrjuje tudi izjava srbskega prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića ob jugoslovanski državni združitvi 1. decembra 1918. Prestolonaslednik Aleksander je tedaj namreč izjavil, da razglašča »zedinjenje Srbije z deželami *neodvisne države Slovencev, Hrvatov in Srbov* (podčrtal J. P.) v enotno kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.«¹¹

Državo SHS je individualno mednarodno priznala tudi Madžarska demokratična republika. Njen diplomatski predstavnik, dr. Aladar Balla je namreč ob svojem prihodu v Zagreb 9. novembra 1918 izjavil, da je z »zaupanjem madžarskega Narodnega sveta in madžarske ljudske vlade pooblaščen,« da pozdravi »Narodno Vijeće popolno *svobodno nastale suverene jugoslovanske države* (podčrtal J. P.).«¹² Tako lahko glede na povedano ugotovimo, da je Država SHS *de facto* imela značaj meddržavnopravnega subjekta in je bila stvarna državna skupnost Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so bili do leta 1918 vpeti v avstro-ogrske državni okvir.

Če se sedaj osredotočimo na slovensko narodnopolitično in državnopravno samostojnost, doseženo v Državi SHS, potem je treba najprej poudariti, da sta temeljili v notranji ureditvi Države SHS. Ta je Slovincem zagotavljala, da so se uveljavili kot suveren narod, ki razpolaga sam s sabo in samostojno odloča o vseh vprašanjih, v katerih se kaže neodvisnost samostojne in svobodne narodne skupnosti. V Državi SHS so Slovenci imeli svojo Narodno vlado, v kateri so bili – z izjemo za zunanje zadeve – združeni vsi najvišji organi naredbodajne in izvršne oziroma upravne oblasti, ki jih ima država. Narodna vlada je imela dvanajst upravnih oddelkov (poverjeništev): poverjenišтво za notranje zadeve, za prehrano, za uk in bogočastje, za pravosodstvo, za socialno skrbstvo, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt, za poljedelstvo, za narodno obrambo in za zdravstvo.¹³ To, že leta 1918 prvo svobodno in demokratično oblikovano slovensko nacionalno vlado, so tvorili predstavniki vseh tedaj obstoječih slovenskih političnih strank: katoliške Vseslovenske ljudske stranke, liberalne Jugoslovanske demokratske stranke in Jugoslovanske socialnodemokratske stranke. Najmočnejša stranka v Narodni vladi je bila Vseslovenska ljudska stranka, ki je v njej imela 6 svojih predstavnikov, sledili pa sta ji Jugoslovanska demokratska stranka s 5 in Jugoslovanska socialnodemokratska stranka z 1 predstavnikom. Narodni vladi je predsedoval član VLS Josip Pogačnik.¹⁴

⁸ Arnold Suppan: Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld, Wien-München 1996, str. 118.

⁹ Zapisnik sa konferencije o jugoslovenskom ujedinjenju, Građa II, str. 523.

¹⁰ Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1918–1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave, Maribor 1977, str. 151.

¹¹ Adresa izaslanstva Narodnog Vijeća SHS prestolonasledniku Aleksandru i njegov odgovor, Građa II, str. 675.

¹² Saopštenje o mađarskoj delegaciji u Zagrebu, Građa II, str. 532.

¹³ Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, letnik I, št. 1, 4.11.1918, Državljeni! – Dalje: UL NV SHS. – O oblikovanju slovenske Narodne vlade piše tudi Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918–1921, Ljubljana 1992, str. 33–34.

¹⁴ Perovšek, Slovenska osamosvojitev 1918, str. 81–82.

Z oblikovanjem Narodne vlade so Slovenci imeli samostojno državno oblast. Narodno Vijeće, vrhovni organ oblasti v Državi SHS, si je namreč v okviru svojih pristojnosti pridržalo le vodenje zunanjih in vojaških zadev ter odločanje o izvrševanju pravice do pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja stopenj višjih uradnikov. Ta razdelitev pristojnosti med slovensko Narodno vlado in zagrebškim Narodnim Vijećem se je najprej ohranila v prvotni obliki, kasneje pa jo je Narodna vlada presegla in pričela svojo državno oblast izvajati tudi na področjih, ki so bili sprva v pristojnosti Narodnega Vijeća. S tem je v Sloveniji izvrševala vso državno oblast, torej državno oblast iz svojih pristojnosti in iz pristojnosti Narodnega Vijeća. Slovenska Narodna vlada je namreč posegala tudi na področje mednarodnega občevarja, njen obstoj pa so upoštevale celo nekatere evropske vlade pri razvijanju svojih diplomatskih odnosov.¹⁵ Tako je poljsko ministrstvo za zunanje zadeve v začetku novembra 1918 javilo Narodni vladi, »da je imenovan za poljskega poverjenika (chargé d'affaires) pri jugoslovanski vladi v Ljubljani dr. Marceli Szarota,«¹⁶ poljsko predstavništvo na Dunaju pa je sredi novembra 1918 Narodno vlado obvestilo, »da je poverjen z zastopstvom vojaških interesov poljske države pri Nar. vladi general Adam Nowotny.«¹⁷ Ob tem je bilo vzpostavljeno tudi redno diplomatsko občevarje med vlado Nemške Avstrije oziroma nemškoavstrijskim državnim uradom za zunanje zadeve in vojnim ministrstvom na eni ter slovensko Narodno vlado na drugi strani. Predsedniku Narodne vlade Josipu Pogačniku se je 14. novembra 1918 predstavil tudi »nadkomisar dr. Josip Fasching (...) kot pooblaščenec nemško-avstrijskega državnega urada za zunanje zadeve v Ljubljani.«¹⁸

Poleg tega je Narodna vlada v Sloveniji povsem samostojno vodila še vse vojaške zadeve¹⁹ in po svojih pristojnih organih (poverjeništvu za pravosodstvo in poverjeništvu za narodno obrambo) pomiloštila osebe, ki so jih obsodili avstrijski pravosodni organi. Samostojno in po lastnem preudarku je razveljavila tudi nekatere najvišje pravne akte, ki so jih izdali organi avstrijske državne uprave ter akte z najvišjo pravno močjo, ki jih je sprejela avstrijska državna oblast. Narodna vlada je prav tako sama imenovala stopnje višjih uradnikov.²⁰ To prakso je nato v državnopravnem pogledu potrdila še posebna »Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani« (Naredba o prehodni upravi), ki jo je v sporazumu z Narodnim Vijećem 21. novembra 1918 izdala Narodna vlada. Po tej naredbi je Narodno Vijeće kot vrhovni organ oblasti v Državi SHS Narodni vladi prepustilo, da v njegovem imenu samostojno upravlja slovensko ozemlje »kot del narodne, svobodne, neodvisne, na demokratičnih načelih urejene države SHS.«²¹ S tem je bila na slovenskem ozemlju Narodna vlada tudi v formalnem pogledu edina, popolna in pravno najvišja oblast in nosilka slovenske nacionalne suverenosti v Državi SHS.

Tako podkrepljena nacionalna emancipacija, ki so jo Slovenci dosegli v Državi SHS, je še učvrstila že obstoječo osnovo za svobodni narodni razvoj. Ta je temeljil v dejavnosti Narodne vlade, ki je na različnih področjih družbenega, političnega, vojaškega, gospodarskega in narodnokulturnega življenja dograjevala slovensko državnost v Državi SHS. Najprej je odstavila vse vodilne predstavnike avstrijske državne uprave na slovenskem ozemlju in

¹⁵ Prav tam, str. 77–85.

¹⁶ Zapisnik 14. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 13. listopada 1918, Sejni zapisniki I, str. 103.

¹⁷ Zapisnik 19. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 19. listopada 1918, Sejni zapisniki I, str. 119.

¹⁸ Zapisnik 15. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 14. listopada 1918, Sejni zapisniki I, str. 108.

¹⁹ Zgodovinsko dejanje tedanje slovenske vojske predstavlja predvsem Maistrova zasedba severne slovenske meje.

²⁰ Perovšek, Slovenska osamosvojitev 1918, str. 89–102.

²¹ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21.11.1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani.

določila, da morajo sodni predstojniki in predstojniki državnih pravdništev zaobljubiti uradništvo na zvestobo Državi SHS. Podobno je še določila, da mora vse slovensko vojaštvo in orožništvo priseči njej – tj. slovenski Narodni vladi. Ob tem je, tako kot vsaka državna oblast ugotovila, da so vse fizične osebe, ki so stalno živele na slovenskem ozemlju v smislu državne pripadnosti, tj. državljanstva, pravno vezane na Slovenijo oziroma na Državo SHS.²²

Naslednjo stopnjo, v kateri je Narodna vlada utemeljila slovensko narodnopolitično osamosvojitve po odcepitvi od Avstro-ogrske monarhije, je predstavljala ukinitve dotedanje politične in upravne razdelitve Slovenije na posamezne pokrajine. Tako je politično in upravno zedinila Slovenijo, ki je kot taka postala državnopravna enota. S tem je bil v prvi stvarni obliki uresničen program Zedinjene Slovenije. Zedinjena Slovenija iz leta 1918 je glede na italijansko zasedbo Trsta, Goriške, Istre in postojnskega okrožja na Kranjskem med 3. in 23. novembrom 1918 obsegala večino nekdanje vojvodine Kranjske in slovenski del nekdanje dežele Štajerske, to je približno dve tretjini današnjega ozemlja Republike Slovenije.²³

Narodna vlada je v politično-upravno Zedinjeni Sloveniji posebej pozorno ustvarjala novo, slovensko državno organizacijo, na vseh bistvenih področjih delovanja države – upravnem, sodnem in vojaškovarstvenem. Tako je že 7. novembra 1918 ustanovila posebno Upravno komisijo, ki je bila zadolžena, da izdela načrt za preosnovo javne uprave, preoblikovala pa je tudi dotedanji ustroj sodnih ustanov na slovenskem ozemlju. V tej zvezi je ustanovila višje deželno sodišče v Ljubljani. To je na območju, ki ga je zajemalo (tj. na bivšem Kranjskem, Štajerskem in Koroškem), predstavljalo najvišjo sodno oblast in je dokončno razsojalo v vseh pravnih zadevah, v katerih je dotlej odločalo avstrijsko vrhovno in kasacijsko sodišče.²⁴ Narodna vlada je vzpostavila tudi nov in neodvisen slovenski vojaški in varnostni aparat. Slovenska vojska je tedaj štela 12.375 dobro oboroženih in oskrbovanih slovenskih častnikov in vojakov, ob njih pa še 1773 srbskih vojakov in častnikov, ki so se v začetku novembra 1918 – na povratku iz avstrijskega vojnega ujetništva – v Ljubljani dali Narodni vladi pod njeno poveljstvo in na razpolago.²⁵

Slovenska osamosvojitve pa se je v novembru 1918 razen na političnem, državnopravnem in vojaškem področju kazala tudi v ustvarjanju novih prvin narodovega družbenega in političnega življenja. Tako je Narodna vlada razveljavila avstrijska državna zakona o društvenem in shodnem pravu iz leta 1867 in § 23 avstrijskega državnega tiskovnega zakona. S tem je skladno z zahtevami vseh tedanjih slovenskih političnih taborov – socialnodemokratskega, liberalnega in katoliškega – uzakonila svobodo zbiranja, združevanja in svobodno kolportajo. Že na svoji prvi seji 1. novembra 1918 je sprejela tudi sklep, da je uradni jezik na Slovenskem – slovenski – s tem pa je slovenščina postala tvorni del novega slovenskega družbenega življenja.²⁶

Predno sklenemo prikaz ključnih značilnosti slovenske narodnopolitične osamosvojitve v novembru 1918, moramo opozoriti še na en, zelo pomemben izraz takratne slovenske samostojnosti in nacionalne državnosti. Predstavljala ga je že omenjena Naredba o prehodni upravi, ki jo je izdelala 7. novembra 1918 ustanovljena Upravna komisija. Naredba o prehodni upravi je imela značaj akta z najvišjo pravno močjo, višjo tudi od zakonov, kajti

²² Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918, str. 91, 95, 159–160, 163, 166–168.

²³ Prav tam, str. 105–106.

²⁴ UL NV SHS, letnik I, št. 11, 21.11.1918, Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani.

²⁵ O tem glej Janez J. Švajncar: Slovenska vojska 1918–1919, Ljubljana 1990, str. 71–72, 109–111, 113, 265.

²⁶ Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918, str. 101–102, 169–170.

utemeljevala je osnove novonastalega družbenega in političnega življenja tako, kakor se jih sicer uravnava z ustavnimi določbami oziroma z ustavo. Naredba namreč ni zgolj določala, da je Narodna vlada najvišja oblast na slovenskem ozemlju, pač pa je odredila tudi način slovenske državne organiziranosti in predpisovala dejavnost organov slovenske državne oblasti. Naredba je tudi podrobno določala način in obliko delovanja politične uprave in samouprave v Sloveniji, hkrati pa je po vseh poglavitnih področjih na novo utemeljila še preostala vitalna vprašanja družbenega in gospodarskega življenja na Slovenskem. Preoblikovanje njegovih temeljev je uveljavila na področju šolstva, pravosodja, obrtnega nadzora, finančnega upravljanja, poštnega in železniškega prometa, trgovskega in obrtnega združenja, rudarskega upravljanja, merskega nadzora, agrarnih operacij, orožništva in upravnega sodstva.²⁷ Tako je bila z Naredbo o prehodni upravi še z načrtnim pravnim dejanjem potrjena slovenska državnost in dokazana slovenska državotvorna sposobnost, dejavna v komaj enomesečnem obstoju Države SHS.

Vendar pa slovenske osamosvojitve v novembru 1918 nista predstavljali le uveljavitev in organiziranje nacionalne državne oblasti. Slovenci so namreč v času obstoja Države SHS dokazali, da pripada narodu, ki »vzpostavi kot uresničitev politične samoodločbe svojo suvereno, neodvisno državo, ali uresniči samoodločbo v skupni državi, seveda pravica, da si sam določa svojo gospodarsko ureditev in razvoj.«²⁸ Dejavnik novega gospodarskega razvoja v Sloveniji je bila Narodna vlada, ki je vprašanjem gospodarskega značaja dala velik pomen. Kolikšno skrb jim je namenila, se vidi po tem, da je kar polovico svojih poverjeništev pridelila gospodarstvu. Na tem področju je namreč izvrševala svojo državno oblast prek poverjeništev za prehrano, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt ter za kmetijstvo.

Narodna vlada je že v svojih prvih ukrepih začela ustvarjati ustrezne razmere za nov in samostojen slovenski gospodarski razvoj. Najprej je odpravila militarizacijo obratov in s tem omogočila uvedbo mirnodobne proizvodnje v Sloveniji.²⁹ Nato je začela izgrajevati slovensko narodno gospodarstvo in pri tem je na različnih ravneh utemeljila to pomembno prvo takratne slovenske narodne suverenosti in svobode.

Prvo raven v graditvi slovenskega gospodarstva je Narodna vlada opredelila v nacionalizaciji, tj. poslovenjenju avstrijskega državnega kapitala. S tem je začela ustvarjati slovensko državno imetje. Po posebnem Prehodnem gospodarskem uradu v Ljubljani je v svojo posest prevzela vse dotedanje vojne obrate, ki so bili pred tem v lasti avstrijske države, druge (kemično tovarno v Mostah in tovarno mila v Šiški) pa je prevzela pod svoje nadzorstvo oziroma v najem. Za svojo lastnino je razglasila tudi vsa cestna in druga vozila nekdane avstro-ogrske armade. Nadalje je v svojo – ali kot je sama poudarila – državno last prevzela posestva in gozdove prejšnje avstrijske države in verskega zaklada. Slovensko državno imetje je ustvarjala še tako, da je ostali avstrijski erar na Slovenskem (premogovnika v Velenju in v Zabukovici, cinkarno v Celju, smodnišnico v Kamniku, tobačno tovarno v Ljubljani in za kratek čas tudi rudnik živega srebra v Idriji) prevzela v svojo upravo in uporabo. S tem se je postavila v položaj novega lastnika tega erarja, saj dotedanjega – habsburške države – ni bilo več. Prevzela je tudi vso proizvodnjo in razpolaganje z materialom papirnice v Goričanah, ki pa je bila v lasti tujega zasebnega kapitala.³⁰ Razen uvedbe nadzora nad proizvodnjo papirnice v Goričanah Narodna vlada ni izvedla drugih ukrepov glede tujega zasebnega premoženja na Slovenskem. Sklenila je le, da »ostane

²⁷ Prav tam, str. 172–173.

²⁸ Ernest Petrič: Pravica do samoodločbe. Mednarodni vidiki, Maribor 1984, str. 100.

²⁹ Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918, str. 112.

³⁰ Prav tam, str. 113–114.

premoženje onih tujih državljanov, ki vsled odsotnosti ne morejo še sami upravljati svojega imetja, do povratka ali drugega ukrepa lastnika pod vladnim skrbstvom.«³¹

Narodna vlada je storila tudi vse ustrezne korake, da je omogočila nemoteno gospodarjenje z denarjem, pridobila pa je tudi finančna sredstva, potrebna za delovanje slovenske državne oblasti. V zvezi s tem drugim temeljem takratnega slovenskega gospodarstva je določila, da ostane dotedanje plačilno sredstvo, tj. krona (K), ki jo je izdajala avstro-ogrska banka, v veljavi ter da se vsi državni davki, davščine in pristojbine od 1. novembra 1918 dalje plačujejo, sprejemajo in zaračunavajo v prid Države SHS (tj. v prid Narodne vlade). Hkrati je pridobila večje količine denarnih sredstev in si s tem ustvarila finančno osnovo za svoje delo. Zbrala je 36,500.000 K in na tej osnovi je lahko novembra 1918 v skupnem znesku 3,086.000 K financirala delovanje različnih organov oblasti in ustanov na slovenskem ozemlju ter za potrebe svojih poverjeništev odobrila izplačilo skupaj 9,470.000 K.³²

Potem ko je Narodna vlada zagotovila finančno podlago za denarno poslovanje na Slovenskem, je prešla k tretji temeljni ravni v graditvi slovenskega gospodarstva – povezovanju narodnih gospodarskih sil. Z že omenjeno Naredbo o prehodni upravi je prevzela nadzor nad različnimi gospodarskimi panogami v Sloveniji in pod svoje vrhovno vodstvo vzela obrtno nadzorstvo, rudarske in merske urade na Slovenskem ter vsa finančna oblastva, finančne urade, finančne blagajne in vsa monopolna podjetja. Za slovensko ozemlje ustanovila pošto in telegrafsko ravnateljstvo, ravnateljstvo državnih železnic in obratno vodstvo južne železnice ter jih podredila sebi. Poleg tega je z nekaterimi drugimi naredbami na celotno Slovenijo razširila delovanje pomembnih gospodarskih ustanov iz Ljubljane – Slovenske kmetijske družbe, finančnega ravnateljstva in finančne prokurature, poslovalnice za krmila ter trgovske in obrtne zbornice; iz Trsta pa je v Ljubljano prenesla sedež inženirske zbornice in ji v njen delokrog dodelila vse slovensko ozemlje.³³ Vzporedno s temi gospodarskopolitičnimi ukrepi in široko organizacijsko dejavnostjo pa je Narodna vlada še zagotovila, da se je nadaljevalo obratovanje že obstoječe industrijske in kmetijske proizvodnje v Sloveniji, vso potrebno pozornost pa je namenila tudi vprašanju nemotenega železniškega prometa³⁴ in oblikovanju enotne preskrbovalne organizacije na Slovenskem.³⁵

V kratkem, komaj enomesečnem obstoju Države SHS Narodni vladi ni uspelo v celoti izpeljati vseh zamisli, povezanih s slovensko gospodarsko osamosvojitvijo po zlomu Avstro-Ogrske monarhije. Ob že predstavljenih ukrepih na gospodarskem področju se namreč ni lotila reševanja agrarne reforme in oblikovanja načel prihodnje carinske politike. Prav tako se ni lotila gospodarske obnove Primorske in ni ocenila vloge Trsta v prihodnjem gospodarskem razvoju – zaradi italijanske zasedbe obeh. Kljub temu pa je opredelila zgodovinsko novo kakovost narodnega življenja Slovencev, ki so v Državi SHS tudi na gospodarskem področju dokazali vso zrelost pri izpolnjevanju ključnih zahtev, ki so pogoj za svobodni nacionalni razvoj.

Na koncu naj spregovorimo še o enem vidiku takratnega dogajanja na Slovenskem. Vzporedno s preoblikovanjem temeljev gospodarskega življenja je namreč novembra 1918 na Slovenskem prišlo tudi do posameznih spontanij pojavov revolucionarnosti, in sicer s poseganjem kmetov v veleposestno lastnino. Medtem ko se je delavstvo na svojih shodih

³¹ Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 5. novembra 1918, Sejni zapisniki I, str. 76.

³² Perovšek, Slovenska osamosvojitve 1918, str. 114–117.

³³ Prav tam, str. 118–120.

³⁴ Poseben podvig je od 29.10. do 10.11.1918 predstavljala organizacija nemotenega in mirnega prevoza 400.000 vojakov in 50.000 konj razpadle avstroogrske soške armade čez slovensko ozemlje.

³⁵ Prav tam, str. 120–122, 124–125.

omejevalo na zahteve po korenitih socialnopolitičnih ukrepih,³⁶ so v začetku novembra 1918 kmetje v posameznih krajih (Cerkljah, Brestanici, Semiču in na Blokah) za kratek čas prevzeli krajevno oblast. Tako so ravnali tudi delavci v Mežiški dolini; ti so konec novembra v Prevaljah na Koroškem začasno prevzeli oblast in ustanovili svoj revolucionarni štab. Vendar so bili v svojem nastopanju neposrednejši kmetje, ki so razen kratkotrajnega prevzemanja oblasti v posameznih krajih oplenili tudi nekatera veleposestva (Libeliče pri Dravogradu, Haasberg v Planini, Snežnik pri Ložu) in na spontan način celo poskušali izvajati agrarno reformo. Take razmere so bile v novembru 1918 opazne tudi na slovenskem ozemlju zunaj Države SHS. V Prekmurju so 5. novembra 1918 vračajoči se prekmurški vojaki v Beltincih napadli grad grofice Zichy, v naslednjih dneh pa so razširili vstajo še na okoliške kraje. Madžarske oblasti so jo nato kmalu zadušile.³⁷ Na slovenskem ozemlju, ki je bilo sestavni del Države SHS pa je konec novembra 1918 prišlo tudi do močnejše izraženega stavkovnega gibanja nemškonacionalnega osebja železnic, pošte in sodnih nameščencev v Mariboru. To gibanje je ob izražanju socialnogospodarskih zahtev podpiralo nemške težnje do slovenskega ozemlja in je imelo predvsem politični značaj. Ob podpori generala Rudolfa Maistra in po ugoditvi vsem socialnim zahtevam je Narodna vlada stavkovno gibanje v Mariboru v začetku decembra 1918 zadušila.³⁸

Toliko v zgoščenem prikazu o položaju slovenskega naroda v Državi SHS leta 1918. Na koncu lahko sklenemo, da je v Državi SHS slovenski narod zelo neposredno razkril svoje politične, državnoupravne in gospodarske sposobnosti in pokazal živo voljo, da Slovenci postanejo samostojen in drugim enakopraven narod. Kako je bilo kasneje, po jugoslovanski državni združitvi oziroma v jugoslovanski fazi slovenskega narodnega razvoja, je znano. Zahteva, da mora biti v jugoslovanski skupnosti zagotovljen v celoti svoboden in samostojen slovenski nacionalni razmah, je opredeljevala odnos Slovencev tako do prve, unitaristične in centralistične jugoslovanske države, kot tudi do druge, sicer federativne državne skupnosti. Uresničena pa je bila z zopetno narodnopolitično osamosvojitvijo Slovencev in oblikovanjem njihove lastne nacionalne države leta 1991.

Zusammenfassung

Die Slowenen und der Staat der Slowenen, Kroaten und Serben des Jahres 1918

Jurij Perovšek

Nach dem Abbruch der staatsrechtlichen Beziehungen zur Habsburgermonarchie lebte der überwiegende Teil der slowenischen Nation vor der Gründung des *Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen* (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev/Kraljevina SHS, im weiteren: Königreich SHS) in dem kurzlebigen *Staat der Slowenen, Kroaten und Serben* (Država Slovencev, Hrvatov in Srbov/Država SHS, im weiteren: SHS-Staat). Der SHS-Staat war eine Staatsgemeinschaft, die von den Südslawen der Habsburgermonarchie nach deren staatlicher Abtrennung von Österreich-Ungarn am

³⁶ Miroslav Stiplovšek: O revolucionarnosti v obdobju 1918–1921. V: Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, str. 51.

³⁷ Jurij Perovšek: Revolucionarne »občine« v Sloveniji v letih 1919–1920. Kronika, leto XXXIII, 1985, št. 1, str. 50.

³⁸ Miroslav Stiplovšek: Stavkovno gibanje konec leta 1918 na mariborskem območju in vloga strokovnih – sindikalnih organizacij v boju za severno mejo. Časopis za zgodovino in narodopisje, leto LXV (Nova vrsta 30), 1994, št. 2, str. 321–324.

29. Oktober 1918 gegründet wurde. Sie bestand bis zum 1. Dezember 1918, wo sie sich mit dem *Königreich Serbien* zum *Königreich SHS* vereinigte. Der *SHS-Staat* umfaßte das Territorium Sloweniens (mit Ausnahme des Übermurgebiets/Prekmurjes), Kroatiens mit Istrien und Dalmatien (mit Ausnahme des Zwischenmurgebiets/Medjimurjes) sowie Bosniens und der Herzegowina. An der Spitze des *SHS-Staates* befand sich der damals führende slowenische Politiker, Obmann der *Gesamtslowenischen Volkspartei* Dr. Anton Korošec, Vorsitzender des *Nationalrates der Slowenen, Kroaten und Serben* (Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, im weiteren: Nationalrat) in Zagreb, auf den die oberste Vollzugsgewalt im *SHS-Staat* übertragen wurde.

Im *SHS-Staat*, der außer dem *Königreich Serbien* der andere Vorläuferstaat des am 1. Dezember 1918 gegründeten *Königreichs SHS* war, lebten die Slowenen zum ersten Mal in ihrer Geschichte als politisch unabhängige Nation, die ihre Eigenstaatlichkeit erlangt hatte. Das Gremium der damaligen slowenischen Staatlichkeit hieß die *Nationalregierung SHS in Ljubljana* (Narodna vlada, im weiteren: Nationalregierung) und stellte die erste selbständig und demokratisch gebildete slowenische Nationalregierung dar. Die *Nationalregierung* allein übte die oberste Staatsgewalt in Slowenien aus. Diese war nämlich vom Zagreber *Nationalrat* auf sie übertragen worden, und zwar durch eine besondere Verordnung die Übergangsverwaltung betreffend, die im Einvernehmen mit dem Zagreber *Nationalrat* am 21. November 1918 von der *Nationalregierung* erlassen wurde. Auf dieser Grundlage entschied die *Nationalregierung* souverän über das politische, militärische, wirtschaftliche, kulturelle, nationale und staatliche Leben in Slowenien. Außer bei der Einrichtung und Ausübung der slowenischen Staatsgewalt erreichte sie einen hohen Reifegrad beim Ausbau der slowenischen Volkswirtschaft. So legte die slowenische Nation zur Zeit des Bestehens des *SHS-Staates* – parallel zu vereinzelt spontanen und kurzfristigen revolutionären Erscheinungen – ein überzeugendes Zeugnis ab von ihren politischen, staatsrechtlichen und wirtschaftlichen Fähigkeiten und von dem starken Willen, eine unabhängige und gleichberechtigte Nation zu werden.

ZGODOVINA ZA VSE

Nova slovenska znanstvena
revija, polna zanimivih in
kratkočasnih zgodb, ki jih
piše življenje.

VSE ZA ZGODOVINO

Vse informacije lahko dobite na sedežu **Zgodovinskega društva Celje**
(Muzej novejšje zgodovine Celje) Prešernova 17, 3000 Celje
tel.: (063) 442-501, fax: (063) 443-490

Na voljo so vam vse številke po ugodni ceni.

O čem smo pisali v Zgodovinskem časopisu ...

... pred petimi desetletji?

Vprašanje arhivov ne more zanimati samo zgodovinarjev, zlasti onih, ki se bavijo z znanstvenim raziskovanjem, temveč mora zanimati tudi širše kroge naše javnosti, zlasti tudi organe naše ljudske oblasti. Arhivi namreč nimajo pomena samo za historike, ker zbirajo, urejajo, hranijo in omogočajo znanstveno uporabo onih pisanih dokumentov naše preteklosti, ki so res važni in zaslužijo, da se hranijo in študirajo, temveč imajo tudi velik politični in upravni pomen.

(France Škerl, O perečih vprašanjih naših arhivov, ZČ 2-3, 1948-1949, str. 165-66)

... pred štirimi desetletji?

Intenzivnost NOB na Primorskem je bila ob kapitulaciji Italije kronana z velikim uspehom, z osvoboditvijo skoraj vse Primorske in upostavitvijo ljudske oblasti z Narodnoosvobodilnim svetom na vrhu. Tako je mogel Vrhovni plenum OF v svojem proglasu 16. septembra 1943 postaviti prvi temeljni kamen revolucionarne uresničitve Združene Slovenije.

(Metod Mikuž, Boji Komunistične partije Jugoslavije za zahodne meje (od 1941 do 1945), ZČ 12-13, 1958-59, str. 9)

... pred tremi desetletji?

Takega predvsem kulturnega netenja slovenske narodnostne zavednosti absolutizem ni uničil, a zato je bilo treba z njeno politično obliko po njegovem padcu znova nadaljevati, ne le ker so se v novih prilikah kljub navidezni ustavnosti politične akcije še vedno odvijale v ozkih mejah vladne politike, marveč tudi za to ker ni ostala kontinuiteta v idejnih ali pa akcijskih nosilcih slovenske politike na Goriškem, razen nekaterih izjem.

(Branko Marušič, Razvoj političnega življenja goriških Slovencev od uvedbe ustavnega življenja do prvega političnega razkola, ZČ 23, 1969, št. 1-2, str. 2)

... pred dvema desetletjema?

Sloenci so imeli v državnem zboru po volitvah leta 1891 14, po volitvah leta 1897 16, po volitvah leta 1901 pa 15 poslancev. Stalno v slovenskih rokah je bilo ves čas 12 mandatov (3 v mestni, 9 v kmečki kuriji; po deželah 8 kranskih, 3 štajerski in 1 goriški). Tem 12 mandatom so se pridružili še trije z uvedbo splošne kurije (po eden na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem).

(Vasilij Melik, Slovenci v državnem zboru 1893-1904, ZČ 33, 1979, št. 1, str. 53)

... pred desetletjem?

Peta številka Naše Vasi nato stavi zelo radikalne zahteve po vzpostavitvi posebnega katoliškega patriarhata za Slovence in Hrvate, ki mu naj patriarha izvoli Narodna skupščina. Stvar naj potrdi kralj (monarhizem!), posveti pa papež. Hkrati že letijo nove strelice proti SLS - ta ne more postati vsedržavna stranka in torej nikoli ne bo v parlamentu večinska.

(Igor Grdina, Kratka zgodovina Slovenske zemljoradniške in Slovenske republikanske stranke Antona Novačana, ZČ 43, 1989, št. 1, str. 81)

* * *

To in še mnogo drugega zanimivega branja poiščite v starejših zvezkih *Zgodovinskega časopisa*, ki jih vse dobite na upravi ZČ!